

- of agribusiness entrepreneurial environment (in Ukrainian and Czech examples). In to: Agrarian prospects – VIII. Collection of papers of international scientific conference CAU, P-I. – Prague, 1999.*
11. *Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.1 / Редкол: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К., 2000.*
  12. *Посібник по реформуванню сільськогосподарських та переробних підприємств / За ред. П.Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселяка. – К., 2000.*
  13. *Закон України "Про колективне сільськогосподарське підприємство" // Відомості Верховної Ради України. 1992. – № 20.*
  14. *Закон України "Про селянське (фермерське) господарство" // Відомості Верховної Ради України. 1992. – № 14.*
  15. *Статистичний щорічник України за 2005 рік. – К., 2006.*
  16. *Сільське господарство України за 2005 р. Статистичний збірник. – К., 2006.*
  17. *Юрчишин В.В., Шевченко Л.М. До стратегії соціального та економічного розвитку сільського господарства // Агроінком. – 2005. – № 9-10.*

М. В. Захарченко

ЕЛЕКТРИФІКАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛА В 20-х роках ХХ СТ.

Спостерігаючи за сучасним українським селом, складно уявити його без електрики. Проте, як засвідчує історичний досвід, шлях до електрифікації українського села був доволі тернистим та уповільненим. 20-ті роки ХХ століття позначилися поступовим проникненням у сільський побут досягнень, які мали своє відображення в електрифікації. Актуальність обраної для висвітлення теми зумовлена тим, що електрифікація в сільському побуті практично не вивчена, хоча окремі її аспекти відображено у роботах А.Н. Марзеєва [1], А.П. Єрмака [2], І.В. Рибакі [3-4], Ю.А. Стесельбойма [5].

Автор статті ставить за мету дослідити електрифікацію українського села в 20-х рр. Об'єкт вивчення – соціально-побутова сфера українського села, зокрема електрифікація, предмет – енергетичне будівництво.

Електрифікація в сільській місцевості України хоча і розпочалася ще в дореволюційний період, але в той час про масове впровадження електричної енергії в побут сільського населення ніхто не турбувався. Енергопостачанням була охоплена лише незначна кількість будинків тих селян, які жили поруч або працювали на електрифікованих підприємствах – млинах, цукрових заводах.

На 8-му Всеросійському з'їзді Рад (1920 р.), в якому брали участь і представники України, було затверджено план ГОЕЛРО, в якому значне місце відводилося електрифікації УСРР. Пропонувалося побудувати 9 електростанцій, в тому числі Дніпровську ГЕС, а також ряд інших теплових (Штерівську та ін.).

Вечірнє освітлення селянського житла має велике економічне, культурне і навіть гігієнічне значення. Якщо влітку, коли дні довші й селянин після тяжкої праці відразу лягає спати, штучне освітлення житла не відіграє великої ролі, то взимку – це інша справа. Роботи мало, вечоріє рано, як тільки стемніє, всі збираються в хаті. Зимові вечори тягнуться довго і тому питання про продуктивне і корисне використання

цих вечорів досить важливе. В такі вечори величезна, багатомільйонна селянська сила могла б бути використана для різноманітних домашніх, господарських чи кустарних робіт. Тільки зимою селянин має можливість зайнятися своїм інтелектуальним розвитком, прочитати або послухати книжку, газету або журнал. Однак і домашня робота і культурний відпочинок вимагають освітлення. Проте електричним освітленням в селі користувалися лише 0,6% середняків і 0,2% бідняків. В Україні ж відсоток хат, які освітлювалися електрикою, становив у цілому 0,4% [1, 97]. Потрібно було докласти значних зусиль для того, щоб електрифікувати українське село.

Першим етапом в електрифікації побуту в сільській місцевості варто вважати період 1919-1924 рр., тобто до створення в УСРР спеціальної організації сільської електрифікації – акціонерного товариства "Електрика". Для цього періоду було характерне підвищення попиту на електроенергію з боку широких мас сільського населення, інтенсивне будівництво потужних електростанцій. В електрифікації сіл активну участь у цей час брали громадські та кооперативні організації.

Для електрифікації села використовували вільні потужності комунальних та районних електростанцій шляхом спорудження трансформаторних підстанцій. Однак у селах, в яких були побудовані такі підстанції чи електростанції, потужності для електрифікації побуту використовувались ще недостатньо. Серед причин можна виділити наступні: по-перше, не кожний селянин міг заплатити 50-75 крб. з двору, щоб мати електрику; по-друге, ще була досить слабо поставлена агітаційно-пропагандистська робота з поширення електрифікації. Тому для пропаганди електрифікації сіл органи радянської влади залучають працівників сільбудів та хат-читальень. Справа в тому, що дехто з селян про електрифікацію читав, багато чув, а достеменно майже ніхто нічого не знав.

В липні 1925 року Всеукраїнська конференція з питань електропостачання сіл і міст в резолюції про сільське господарство постановила: для усунення недоліків у справі електрифікації села і її пришвидшення при окривконкомах мають бути організовані "комітети допомоги електрифікації" [6, 35].

При сільбудах організувалися бюро пропаганди з 3-5 чоловік, які повинні були підготувати реальне проведення електрифікації. Бюро періодично видавало стінгазети, визначало сількорів, які повинні були писати замітки про електрифікацію, оформляло і доповнювало куточки електрифікації. Розділи куточка були пов'язані лише з електрифікацією: електричні станції, світло на селі, мотор на селі, електромолотьба, електрооранка, електрика у ремісника – ось що можна було прочитати про електрифікацію. Бюро досить часто проводило навіть для 2-3 чоловік в сільбуді чи хаті-читальні доповіді й бесіди про електрифікацію. У них головна увага спрямовувалася на переваги електрики. Наприклад, наводилися такі аргументи: скажімо, село за місяць витрачає стільки-то пудів гасу, а це коштує стільки-то, а електрика замість гасу вийде на стільки-то дешевше, або під час молотьби ціпом в снопах залишається 12% зерна, а електрикою лише 3% [6, 36].

Та переконати селянина, для якого навіть 3-4 крб. для купівлі 1,5-2 пудів гасу на рік були великими грошми, було досить складно.

Бюро організовувало також екскурсії на електричні станції, цукроварні, гуральні, лісопилки, млини і навіть в села, де було здійснено електрифікацію.

Розвиток електричного освітлення сіл значною мірою стримувався недостатньою кількістю розподільчих мереж. Загальна чисельність господарств у селах, де були побудовані електростанції, складала 343,8 тис., з яких користувалися електроенергією лише 56 тис., тобто тільки 16%. За даними обстеження, яке було проведене в 1928 р. по 248 електростанціях (а всього було 287), встановлено, що загальна довжина мережі низької напруги від цих електростанцій складала 1665 км і до них було приєднано 27 тис. селянських дворів. Це складало в середньому 16 будинків на один кілометр, в той час як норми споживання електроенергії на один двір дозволяли підключити до електромережі до 40-45 дворів на один кілометр [5, 14].

Та навіть при такому нераціональному використанні потужностей електростанцій та електричних мереж варто відзначити їх явну недостатність. Навіть у населених пунктах, які користувалися електроенергією, виходячи з розрахунку підключення 40 дворів на кілометр лінії, потрібно було мати в 5 разів більшу довжину низьковольтних мереж та при середній потребі в 45 Вт/на двір, електростанції виробляли в 1,7 раза електроенергії більше, ніж потрібно було всіх житлових приміщень тільки електричним освітленням.

Були й позитивні моменти в електрифікації села. В багатьох селах для освітлення використовували парові млини, олійниці й навіть трактори, які взимку використовувалися як генератори. Акціонерне товариство "Електрика" надавало кредити на 1-4 роки в залежності від обсягу робіт. Це ж саме товариство постачало силові машини, електромашини, дріт і власними технічними силами проводило всі роботи [8, 45].

Електрифікація все ж таки повільно поширювалася по селах. В одному із сіл Черкаської округи у вітряку було встановлено динамо-машину. В Потонському районі на Кременчущині електрифікацію здійснював комітет взаємодопомоги на кошти, отримані від використання млинів [7, 5].

У селі Савинці, що на Харківщині, була силова машина і жителі замовили у товаристві "Електрика" в кредит динамо-машину, мідь. В селах Клебань Тульчинської округи і Москарів Київської округи для електрифікації використали водяну турбіну. В Кременчуцькій окрузі жителі села Федорівка поставили на своєму млині динамо-машину потужністю 6 кіловатт, а в селах Погреби й Рубльовка збиралися побудувати водяного млина і електрифікувати села [8, 45].

На Маріупольщині було електрифіковано 6 сіл, що викликало велику зацікавленість жителів сусідніх сіл, і в Люксембургському районі колоністи утворили "Товариство друзів електрифікації", в яке невдовзі вступило понад 900 пайщиків [7, 5].

А ось що писав один із дописувачів в газету "Радянське село": "В селі Червона Слобода на Черкащині почалася електрифікація. Адміністрація з млина придбала динамо-машину і вже проведено електрику по всіх громадських установах. Тепер пора й за селянські хати подумати" [9, 5].

В цілому ж по всіх селах України протяжність розподільних мереж ненабагато перевищувала 1% від необхідної, а встановлена потужність всіх сільських електростанцій змогла б покрити тільки 4-5% освітлювальної мережі.

Та все ж таки, незважаючи на певні успіхи в електрифікації села, рівні побутового споживання електроенергії селянами були дуже низькими: 1926/27 рр. – 5,81 млн. кВт/год., 1927/28 рр. – 6,25 млн. кВт/год., 1928/29 рр. – 11 млн. кВт/год., або в середньому біля 0,5 кВт/год. на людину в рік [5, 15]. Звичайно це був дуже низький показник.

Ми торкнулися лише теми освітлення житла, проте електрика була потрібна не лише для цього. Однак електрифікація сфер господарської діяльності селянина відбувалася ще повільнішими темпами. Ні про які електродвигуни в господарстві мова навіть не йшла – їх просто не було. І селянину доводилося покладатися лише на свої руки.

1. Марзеев А.Н. Жилище и санитарный быт сельского населения Украины. – Х., 1927.
2. Ермак А.П. Преобразование культурно-бытового уклада жизни украинского села (1926-1937 рр.) // Становление и развитие социалистического образа жизни в советской деревне. – Воронеж, 1982.
3. Рибак І.В. Соціально-побутова інфраструктура українського села 1921-1992 рр. – Кам'янець-Подільський, Абетка, 2002.
4. Рибак І.В. Житло доколгоспного села: кількісні та якісні зміни // Український селянин: Зб. наук. праць. – 2005. – Вип. 9.
5. Стесельбойм Ю.А. Развитие электрификации быта сельского населения Украинской ССР // Электрификация быта сельского населения (Тезисы докладов Всесоюзной научно-технической конференции). – К., 1968.
6. Урін А. Електропропаганда // Селянський будинок. – 1926. – №7-8.
7. Електрифікація села // Вісти ВУЦВК. – 1925. – 24 січня.
8. Урін А. Кінофікація і електрифікація // Селянський будинок. – 1926. – №2.
9. Мусієнко. Дописи з села // Радянське село. – 1925. – 4 січня.

А.П. Іржавська

ПОЛІТИКА НАЦИСТСЬКОГО ФІЗИЧНОГО ТЕРОРУ НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ В 1941 – 1944 РОКАХ

Вступивши в ХХІ століття, людство мріє про достойне існування в майбутньому і переосмислює ті події, які довелося пережити в минулому. В уроках історії ми шукаємо відповіді на найважливіші, найбільш актуальні питання сьогодення. Пам'ять про події Другої світової війни живе в серцях людей і генетично передається від покоління до покоління. Дослідження даного періоду є актуальним, оскільки саме під час панування нацистського окупаційного режиму та боротьби проти фашизму стала особливо зрозумілою значимість загальнонаціональних, загально-демократичних та загальнолюдських цінностей, отже, саме тих принципів суспільного життя, які стають пріоритетними на сучасному етапі історичного розвитку людства.